

УДК 82-193.3: 82-193.5

ДИХОТОМІЯ ІСТОРІЇ ТА ЛІТЕРАТУРИ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Ірина Дробіт

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
вул. Клепарівська 35, м. Львів, Україна, 79000,
e-mail: drobit@ukr.net*

Дихотомія історії та літератури виражається у протистоянні, за якого виникає можливість розглядати літературу як елемент відтворення історії, в статусі повноправного творця конкретної ніші у процесі пізнання. Зорієнтованість на історію як текст, іронічне ставлення до історичного минулого, фрагментарність, спроби подолання лінійності історичного процесу – це риси британського роману 80–90-х рр. ХХ ст., характерні для дихотомії історії та літератури.

Ключові слова: історичний дискурс, історичний час, іронія історії.

Наукове пізнання історії наприкінці ХХ ст. зводиться до рецепції фактів, джерел, даних та їхньої трансформації в історичний наратив, який у поєднанні з художньою літературою, зокрема, з жанром роману, утворює історичний дискурс. Утворюється своєрідне замкнене коло: емпіричні дані (інформація) трансформуються у філософські поняття, які згодом конкретизуються в романах. Письменник рівноправно з істориком ставить перед собою завдання пізнати історичне минуле, проте письменник є вільнішим у методах дослідження, у формі подачі матеріалу та у висновках.

На результат дослідження, що викладає історик у тексті, впливають суб'єктивні чинники, яких неможливо уникнути, а саме: різноманітність історичних джерел, акцентування в них на якомусь одному вияві цінностей або відносин, замовчування через ті чи інші причини джерел та фактів, яке дослідник може виправдовувати, але може також бути неадекватним щодо дослідження. Така своєрідна авторська чи дослідницька кореляція дає підстави стверджувати про суб'єктивність праці історика.

Історики-деконструктивісти, зокрема, Е. Манслоу (Alun Munslow), Х. Уайт (Hayden White), Д. ЛаКапра (Dominick LaCapra), К. Дженкінс (Keith Jenkins), розглянули історію як сукупність текстів, вони наголосили, що як роман, так і історичне дослідження дають однаково суб'єктивну картину дійсності [див.: 5; 6; 7; 8]. Історики звертаються до мови як до засобу упорядкування світу, стверджуючи, що пережитий досвід ми передаємо через наратив, тобто через персоніфіковану розповідь. За словами Е. Манслоу, “минуле, яким воно дійсно було, та індивідуальні історичні твердження, з яких складається наратив, ніколи не збігаються. ... Найдоцільніше розглядати історичні наративи як пропозиції щодо того, як *можна було б* репрезентувати минулу реальність” [7, с. 69].

Художня література, зокрема роман, не конкурує з історіографічними працями в об'єктивності, а лише відстоює своє право на місце в історичному дискурсі. Співвід-

несення між художньою літературою та історіографією не може бути симетричним. У художній літературі відбувається лише доповнення образу історичної дійсності, витвореного в історичних джерелах, тут маємо вільну проекцію історичного минулого на особистість. Довільне проектування дає змогу охопити якнайширший діапазон історії та не регламентоване певним історичним періодом чи хронологічними рамками. Якщо історики борються за легітимізацію історичного нарративу як форми пізнання, то письменники прагнуть визнати рівноправність альтернативної історії у романі з історичними текстами. В обох випадках до уваги беруть текстову реальність, тобто історію та літературу зводяться до “спільного знаменника” – текст, про що зазначив історик М. А. Кукарцева: “Текст – центр історичної роботи” [1, с. 55].

Пізнання історії вимагає теоретичної основи чи принаймні обумовлення власної пізнавальної позиції. Тому письменника, який вибрав історію як предмет дослідження, можна сприймати також як історіографа з певним методологічним інструментарієм. Спільною, а подекуди і ключовою, для більшості письменників буде позиція щодо рівноправності факту та вигадки, презумпція суб’єктивності, визнання іронічного статусу істини. Розуміння історії, тобто завершальна ланка процесу її пізнання, є як для історика, так і для письменника теоретичною діяльністю, яка полягає у встановленні зв’язку між подіями, фактам та ідеями, зведенні їх до цілісного образу.

Розгляд у романі понять філософії історії не вимагає від письменника проникнення в історіографію як науку, адже для інтерпретації цих понять у художньому тексті достатньо ознайомлення з їхнім загальним культурним контекстом. У художніх текстах поняття філософії історії використовують не безпосередньо, а опосередковано, через артикуляцію на образному, символічному та сюжетному рівнях роману. Тобто використання ресурсів науки є рецептивним і креативним. Одночасно з артикуляцією вже існуючих понять постмодерністські тексти нерідко формують свою еклектичну теорію та стратегію рецепції історії.

Підвищення інтересу до історичного дискурсу спостерігаємо у творчості британських письменників 80–90-х років ХХ ст., наслідком якого є поява нового підходу до інтерпретації історичного минулого в художній літературі. Британський постмодерністський роман кінця ХХ ст. продовжив традиції історичного роману, проте його вирізняють принципи нелінійності, інтертекстуальності, фрагментарності в художньому відтворенні історії. Світоглядним підґрунтям британського роману 80–90-х рр. ХХ ст. є філософія постмодернізму, яка формує власні критерії істинності та знання, методи пізнання, під їхнім впливом відбувається оформлення понять філософії історії в художніх творах.

Романи Джоліана Барнса “Історія світу в 10 ½ розділах” (Julian Barnes “A History of the World in 10 ½ Chapters”, 1989) і Малкольма Бредбері “До Ермітажу” (Malcolm Bradbury “To the Hermitage”, 2000) перебувають у загальному контексті дискусії істориків та літературознавців щодо проблем рецепції та репрезентації історії. Вони належать до найліпших зразків британської постмодерністської літератури. За кожним із романів усвідомлення актуальних положень філософії історії.

Для розкриття проблематики історії у романі “Історія світу в 10 ½ розділах” Дж. Барнс випрацював авторську концепцію історичного часу як нелінійного. Письменник розділив історичний час на автономні фрагменти, змінив систему і точку відліку

нарації. Концепція історичного часу в романі “Історія світу в 10 ½ розділах” Дж. Барнс виразив в альтернативній версії історичного минулого, яка ґрунтується на художньому зображенні переосмисленої історичної темпоральності.

Для персонажів роману історичний час у межах власної пам’яті, а історія світу – це лише їхня особиста історія. Особиста історія насамперед асоціюється з власним життєвим досвідом та пережитими емоціями. Позаяк у кожному окремому випадку почуття є особистісними, Дж. Барнс цікавив не загальний плин історії, а конкретний, особисто пережитий період історії. Виразна риса роману – тематична та стилістична багатовекторність, а також постійне протистояння фікційних та нефікційних елементів.

Фрагментарність роману “Історія світу в 10 ½ розділах” Дж. Барнс вибудував відповідно до історичної та хронологічної самосвідомості персонажів. Для персонажів роману історичний час обмежує їхній екзистенційний досвід або їхня пам’ять, а історія світу зводиться до особисто пережитої історії. У розділах виникає опозиція “історичний час–особиста пам’ять”, яка переростає в опозицію “реальність–вігадка”. Через зіставлення “реальність–вігадка” дистанція між історичним часом і особистою пам’яттю підсилюється. Це відбувається у художньому тексті, коли історичні події зіставляються з сюжетом твору. Дж. Барнс як письменник-постмодерніст підтвердив те, що світ роману (чи будь-якого іншого художнього тексту) не існує поза межами історії та, відповідно, поза межами реальності, він влітається в історію, але не спотворює і не перекручує, а лише доповнює її.

Авторська концепція історичного часу викристалізовується з намірів Дж. Барнс узагальнити історію світу в межах одного роману. Письменник намагався з’ясувати, що саме упускають історики у своїх дослідженнях і як можна заповнити ці прогалини. Він перевіряв легітимність біблійного міфу (розділ 1 – міф про всесвітній потоп, розділ 7 – міф про порятунок Іони в лоні кита), архівних документів (розділ 3 – матеріали судового процесу проти шашеля з муніципального архіву Безансона), свідчень очевидців (більшість розділів роману), художньої інтерпретації історичних подій (розділ 5 – інтерпретація художника Т. Жеріко аварії фрегата “Медуза” 1816 р.) для того, щоб зробити висновок: будь-який погляд на події в історії має право на існування, але жоден не має права бути визнаним головним чи авторитетним.

Джуліан Барнс структурує роман “Історія світу в 10 ½ розділах” відповідно до стрижневої ідеї, яка полягає у тому, що будь-який виклад історії – це лише суб’єктивна академічна чи художня версія історії, адже одні й ті ж події можна подати з різних ракурсів і з позиції як центральних, так і маргінальних учасників. Роман – це збірка самостійних сюжетних ліній та новел, які об’єднує проблематика способу викладу історії. Дж. Барнс подав історію світу як сукупність сюжетів. Структурна фрагментарність роману, одночасна незалежність та взаємопов’язаність розділів підсилюють ідею автора щодо легітимності альтернативних версій історії, які утворюють спільну картину історичного минулого.

Чи не найголовнішим тропом постмодернізму є іронія. В історичному дискурсі іронія стирає ієрархічність, натомість акцентує на контекстуальності і двозначності історичних подій. У філософії історії поняття “іронія історії” стосується соціальної сфери діяльності людини, а саме – розбіжностей між ціллю та отриманим результатом, які виявляються у певній часовій перспективі. У романі “До Ермітажу” М. Бредбері

проаналізував поняття “іронії історії” у співвідношенні процесів історії на її мікро- і макрорівнях. На прикладі життя і творчості визначної постаті доби Просвітництва, французького філософа Д. Дідро (Denis Diderot), у романі показано зв’язок долі окремої особистості з історичним процесом двох періодів – XVIII та XX ст. М. Бредбері зобразив складність пошуків адекватної репрезентації, об’єктивної оцінки не лише минулого, а й теперішнього, тобто того моменту, в якому зроблено спробу рецепції історії.

Малкольм Бредбері зацентрував увагу на таких аспектах, як історична спадщина та історичний процес. Доволі розлоге поняття історичної спадщини, тобто різноманіття особливостей збереження та інтерпретації наступними поколіннями надбань їхніх попередників, письменник звужив до рецепції творчості Д. Дідро. М. Бредбері зіставив два часові пласти XVIII ст. (час, коли жив та творив філософ) та XX ст. (час, коли за сюжетом роману відбувається переосмислення творчості Д. Дідро), які ідейно відповідають добі Модерну та добі Постмодерну.

За російським літературознавцем В. Півоевим, ціннісна структура іронії містить три плани: зовнішнє ствердження, внутрішнє заперечення і кінцеве твердження, а також характеризується двонаправленістю: на об’єкт і на суб’єкт [див.: 2]. У романі “До Ермітажу” зовнішнім ствердженням є думка про те, що особистість усвідомлює поставлену перед собою ціль у певну історичну епоху, що ілюструє персонаж Д. Дідро. Внутрішнім запереченням є те, що історична епоха через особливості своїх законів розвитку корегує ціль окремої особистості, внаслідок чого виникає кінцеве твердження – невідповідність результату і поставленої мети. У романі “До Ермітажу” об’єктами іронії історії є Д. Дідро, якому не вдалося повністю зреалізувати проект Енциклопедії та просвітницької держави, а також дослідники його творчості, які виявилися не в змозі дослідити весь масштаб творчої спадщини філософа в межах одного проекту. Досягнення дослідників творчості Д. Дідро не утворюють цілісної картини місця і значення творчості філософа як в епоху Просвітництва, так і в XX ст., що було їхньою метою від початку.

Проблема рецепції історії, її об’єктивного чи суб’єктивного відтворення постає тоді, коли виникає потреба в артикуляції певної історичної події. Як історик, так і письменник, змушені робити вибір серед множини даних та смислів: обидва вибирають у межах власного інтелектуального досвіду та дискурсу. Художній текст дає можливість авторові розглянути широке поле безперечно важливих суб’єктивних чинників і процесів творення історії, які при об’єктивному викладі з погляду історіографії вважають ненауковими чи нелегітимними. Домінування очевидних суб’єктивних форм пізнання, тяжіння до фікціонального підходу до історичного минулого (на відміну від документального), цілеспрямований відхід в умовність приводять до тих же висновків, що й читання історіографічних праць із поправкою на емоційне навантаження художнього твору.

Історичний дискурс – це наслідок постмодерністського наукового і філософського світогляду, який акцентує на приматі текстуальності та іронічному статусі істини. Характерними рисами історичного дискурсу у британському романі 80–90-х рр. XX ст., що відображають дихотомію історії і літератури, є: зорієнтованість на історію як текст, іронічне ставлення до історичного минулого, фрагментарність, спроби подолання лінійності історичного процесу. Дихотомія історії та літератури – це протистояння, за якого виникає можливість розглядати літературу як елемент відтворення історії, в статусі повноправного творця конкретної ніші у процесі пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Кукарцева М. А.* Лингвистический поворот в историописании: эволюция, сущность и основные принципы / Кукарцева М. А. // Вопросы философии. – М. : Наука, 2006. – № 4. – С. 44–55.
2. *Пивоев В. М.* Ирония как феномен культуры / В. М. Пивоев. – Петрозаводск : Изд-во ПетрГУ, 2000. – 106 с.
3. *Barnes J.* A History of the World in 10 ½ Chapters / Julian Barnes. – London : Picador, 1990. – 311 p.
4. *Bradbury M.* To the Hermitage / Malcolm Bradbury. – London : Picador, 2001. – 498 p.
5. *Jenkins K.* Re-thinking History / Keith Jenkins. – London and New York : Routledge, 1995. – 77 p.
6. *LaCapra D.* History in Transit: Experience, Identity, Critical Theory / Dominick LaCapra. – Ithaca and London : Cornell University Press, 2004. – 274 p.
7. *Munslow A.* Deconstructing History / Alun Munslow. – London and New York : Routledge, 1997. – 226 p.
8. *White H.* The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation / Hayden White. – Baltimore and London : John Hopkins University Press, 1990. – 243 p.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

DICHOTOMY OF HISTORY AND LITERATURE IN HISTORICAL DISCOURSE

Iryna Drobit

*Lviv State University of Life Safety, 3
5, Kleparivska St., Lviv, 79000,
e-mail: drobit83@gmail.com*

Dichotomy of history and literature consists in the confrontation within which fiction is considered as an element of history representation. Characteristic features of British novel of the end of the 20th century that reflect the dichotomy of history and literature in the historical discourse are fragmentation, attempts to overcome linearity of historical process, and ironical perception of the past.

Key words: historical discourse, historical time, irony of history

ДИХОТОМИЯ ИСТОРИИ И ЛИТЕРАТУРЫ В ИСТОРИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Ирина Дробит

*Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности,
ул. Клепаровская 35, г. Львов, Украина, 79000,
e-mail: drobit@ukr.net*

Дихотомия истории и литературы выражается в противостоянии, при котором возникает возможность рассматривать литературу как элемент воссоздания истории в статусе полноправного создателя конкретной ниши в процессе познания. Ориентация на историю как текст, ироническое отношение к историческому прошлому, фрагментарность, попытки преодоления линейности исторического процесса – это черты британского романа 80–90-х гг., характерные для дихотомии истории и литературы.

Ключевые слова: исторический дискурс, историческое время, ирония истории.